

Олександр ГОЛОВКО

ГАЛИЧ І ГАЛИЦЬКА ЗЕМЛЯ У ПОЛІТИЦІ КНЯЗІВ ПРИДНІПРОВСЬКОЇ ТА ПІВНІЧНОЇ РУСІ (КІНЕЦЬ XII – КІНЕЦЬ 30-х РОКІВ XIII СТОЛІТТЯ)

З моменту утворення наприкінці XI ст. незалежних князівств у Прикарпатті, а саме: Перемишльського, Тереховського та Звенигородського – вони, а з початку 40-х років XII ст., створена на їх основі Галицька земля-князівство, відігравали значну роль у політичному житті східнослов'янського світу. Хоч галицькі володарі не претендували на київський великокнязівський стіл, вони постійно були суб'єктами активного політичного життя Русі, а Галицька земля впродовж усього століття перебувала у сфері політичних інтересів багатьох князів із династії Рюриковичів.

Після смерті у 1198 р. (може 1199 р.) князя Володимира Ярославовича Галич знову став об'єктом уваги багатьох князівських родин. Крім волинського князя Романа (мав володіння в Західній Волині з центром у Володимирі, проте, на нашу думку, був найсильнішим князем Волині), який досить швидко завоював місто й утворив об'єднане Галицько-Волинське князівство, Галич вкотре привернув увагу князів з інших земель, перш за все Придніпров'я. Відзначаючи це, необхідно наголосити: не можна погодитися з думкою Олександра Горського, який вважає, що Галицьке князівство належало до тих руських земель, які з кінця XII ст. не мали власної династії і стало спільним “загальноруським” володінням¹.

Насправді в 1199 р. у Галичі припинилась династія Ростиславовичів, носії якої отримали Прикарпаття за рішенням Любецького з'їзду, а після короткого володарювання Романа Мстиславовича, у 1205 р. Галицька земля стала на тривалий час каменем спотикання між численними претендентами. Але конфронтація між різними володарями – не доказ існування якогось особливого статусу Галицької землі серед інших давньоруських. Подібними конфліктами рясніє уся історія Середньовіччя, коли конкуренти нерідко позбавляли престолу законних володарів.

У літературі щодо обставин приходу князя Романа Мстиславовича до Галича привертається увага до допомоги, що її надали волинському князеві поляки, сприятливої ситуації для завоювання для Романа, яка складалася через внутрішню війну в Угорщині². Проте зрозуміло, що “галицьке

¹ Горский А. А. Русские земли в XIII–XIV веках. Пути политического развития. – Москва, 1996. – С. 7.

² Головка О. Б. Князь Роман Мстиславич і його доба. Нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. – Київ, 2001. – С. 144–145.

питання” мало б цікавити й князів інших земель. З приводу позиції останніх доволі красномовно писав краківський хроніст Вінцентій Кадлубек: “Unde Russiae princeps, quidam vi, quidam arte, nonnulli utrocque modo vacantem student rapere principatum”³. Отже, не тільки Роман, а й інші князі претендували на спадщину Володимира Ярославовича і тільки зазначені особливості висвітлення подій останніх років XII ст. у літописанні призвели до того, що про це ставлення можна лише здогадуватися, хоча водночас давно звернуто увагу, що подальшу, вже після оволодіння Галичем, війну Романа з Рюриком Ростиславовичем і чернігівськими Ольговичами спричинили дії волинського князя в Галицькій землі.

На наш погляд, значний інтерес становить інформація Василя Татищева про спробу волинського князя задля вирішення питання “галицької спадщини” укласти угоду з недавнім суперником, київським князем Рюриком Ростиславовичем. До цього привернув увагу Олександр Майоров. Як відзначено в праці російського історика XVIII ст., “галичане учинили совет послать к Рюрику и просить его о наставлении, кого князя избрать. Другие желали Романа Мстиславича. Роман, уведав о том, премея злону в лещь, послал к тестю своему Рюрику, прося у него прощения, а притом позволения и помочи, чтоб ему получить Галицкое княжение. Но Рюрик, опасаяся сего гордаго и властолюбиваго князя допуститъ ему так сильное княжение, объявил ему, что он, не учиня о том со всеми князи совета, не может учинить и звал его купно с другими князи на съезд”⁴. У зіставленні з іншими джерелами ця інформація виглядає правдивою, щобільше, вона пояснює причини наступних конфліктів між Романом та Рюриком під час походів нового галицького князя до Південної Русі.

Під 6710 (1202) р. у Суздальському літописі повідомляється: “Вста Рюрик на Романа и приведе к себе Олговичев в Киев, хотя пойти к Галичу на Романа. И упереди Роман, скопя полкы Галичские и Володимерьские и въеха в Русскую землю”⁵. Уже відзначено, що цей похід Романа відбувся наприкінці 1200 – на початку 1201 р.⁶ Рішення Рюрика про війну з колишнім зятем – тепер вже не тільки волинським, а й галицьким князем – прийнято раніше, можливо, відразу ж після згаданих невдач для Романа переговорів про долю Галича. Київському князеві для ведення бойових дій треба було зібрати власні війська, встановити контакти з чернігівськими

³ Magistri Vincentii Chronicon Polonorum // Monumenta Poloniae Historica / Ed. A. Bielowski. – Lwów, 1872. – Т. 2. – Р. 193–449 (тому руські князі, хто за допомогою сили, інші завдяки хитрощам, а деякі обома засобами прагнуть зайняти вільне князівство).

⁴ Татищев В. Н. История российская. – Москва; Ленинград, 1964. – Т. 3. – С. 165; Майоров А. В. Галицко-Волинская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и го-

родская община. – Санкт-Петербург, 2001. – С. 324–325.

⁵ Лаврентьевская и Суздальская летопись по Академическому списку. Издание второе // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Ленинград, 1926–1928. – Т. 1. – Стб. 417.

⁶ Головка О. Б. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. – Київ, 2006. – С. 229–230.

володарями, ті також мали підготуватися до походу. Тому виглядає спірним погляд сербського історика Джури Гарді, який вважає, що похід Романа на Київ відбувся зразу після завоювання Галича, ще до відрядження посольства до Візантії на початку 1200 р.⁷

Суперники Романа готувалися до кампанії, під час якої хотіли підкорити Галицьку землю, впродовж першої половини 1200 р. У чомусь їх плани були подібними до намірів, які вони ж прагнули реалізувати наприкінці 1205 – на початку 1206 р., коли після смерті князя здійснили спільний похід під стіни Галича. Цього разу, як видно з літопису, Рюрику Ростиславовичу та його чернігівським союзникам не тільки не вдалося організувати експедицію, а й відстояти Київ у зіткненні з волинськими і галицькими полками.

Після походу князя Романа на Київ подальша доля столиці і Київської землі була вирішена, але вже не у стосунках з переможеними придніпровськими володарями, а взаєминах із суздальським князем Всеволодом Велике Гніздо. У Суздальському літописі про це записано: “И посади великий князь Всеволод и Роман Ингваря Ярославича в Києве”⁸. Михайло Грушевський звернув увагу на відсутність в інших літописах згадки про участь князя Всеволода у вирішенні питання про київський стіл, проте справедливо відзначив, що його перехід до родича Романа, східноволинського князя Ингвара, мусів би бути узгоджений з північноруським князем. Можливо, що якусь угоду галицького і суздальського князів укладено ще до походу князя Романа на Галич⁹.

Справді, інформація Суздальського літопису відрізняється від свідчень інших джерел. Зокрема, за Воскресенським літописом: “...и посади Роман Ингваря Ярославича в Києве”¹⁰. Микола Котляр писав про похід Романа на Київ як настільки стрімкий, що не було часу спорядити посланця до Всеволода для узгодження питання про спадкоємця Рюрика¹¹. Проте справа нового статусу Києва, безперечно, не могла пройти мимо могутнього північного володаря. Участь Всеволода у вирішенні долі Києва пояснюється великим політичним і військовим авторитетом суздальського князя, зокрема на півдні Русі. Безумовно, Всеволода Юрійовича турбувала ситуація у Києві та Київській землі через те, що в сусідньому Переяславі правив його син Ярослав.

Залучення Всеволода до вирішення долі київського столу було свідченням не слабкості, а великого політичного та дипломатичного хисту Романа Мстиславовича як політика. Князь Роман розумів, що Всеволод Юрійович не може бути надійним політичним партнером, але в тих

⁷ Харди Ї. Наследници Кијева: Између краљевска круне и татарског јарма. – Нови Сад, 2002. – С. 82. Близьку позицію щодо швидкого походу Романа на Київ див.: Толочко П. П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории. – Киев, 1987. – С. 154–155.

⁸ Лаврентьевская и Суздальская летопись... – Стб. 418.

⁹ Грушевский М. С. Очерк истории Киев-

ской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. – Киев, 1891. – С. 263.

¹⁰ Воскресенская летопись // ПСРЛ. – Санкт-Петербург, 1856. – Т. 7. – С. 107. Аналогічна інформація також: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью // ПСРЛ. – Санкт-Петербург, 1885. – Т. 10. – С. 34.

¹¹ Котляр М. Ф. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. – Київ, 2002. – С. 217.

умовах із ним доводилося рахуватися і зробити йому певні політичні пропозиції, від яких суздальський володар не міг би відмовитися. Після походу князеві Роману треба було узгодити з Всеволодом утвердження Інгвара на київському столі.

У сучасній літературі ведеться палка дискусія щодо правдивості твердження В. Татищева, що після походів на Київ (другий відбувся у 1203 р.) князь Роман Мстиславович, бажаючи припинити міжусобиці і забезпечити умови для стабільного захисту південноруських кордонів від половців, запропонував створити систему “доброго порядку” державного устрою. Цей “добрий порядок”, перш за все, зводився до того, щоб шість наймогутніших князів – суздальський, чернігівський, галицький, смоленський, половецький і рязанський – обирали київського князя як головного володаря¹².

Свого часу М. Грушевський, розглядаючи повідомлення В. Татищева, вважав його пізньою підрубкою¹³, проте ставлення до нього в історіографії змінилося. Так, Борис Рибаків, Микола Котляр та Петро Толочко висловилися за вірогідність такого проекту¹⁴. Нещодавно додаткові важливі аргументи на користь реальності системи “доброго порядку” навели Леонтій Войтович та Олександр Майоров¹⁵.

Олексій Толочко у спеціальній статті, а потім монографії про Василя Татищева поставив під сумнів вірогідність системи “доброго порядку” Романа Мстиславовича. Історик вважає, що поява розповіді про нього пов’язана з певними установками російського ідеологічного життя XVIII ст., які прагнув провести В. Татищев, використовуючи сюжет з давньоруської історії¹⁶.

¹² *Татищев В. Н.* История российская. – С. 169–170.

¹³ *Грушевский М. С.* Очерк истории... – С. 267.

¹⁴ *Рыбаков Б. А.* Древняя Русь. Сказания, былины, летописи. – Москва, 1963. – С. 163; *Толочко П. П.* Киев и Киевская земля в период феодальной раздробленности XII–XIII вв. – Киев, 1980. – С. 182–183; *Котляр Н. Ф.* Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – Киев, 1985. – С. 120–121.

¹⁵ *Войтович Л. В.* Генеалогія династії Рюриковичів. – Київ, 1990. – С. 114; *Його ж.* Роман Мстиславич і утворення Галицко-Волинського князівства // Волинь і Галичина у добу середньовіччя. – Львів, 2001. – С. 26–28; *Майоров А. В.* Кто предоставил В. Н. Татищеву сведения о проекте Романа Мстиславича // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2007. – № 3(29). – Сентябрь. – С. 67–69; *Его же.* Проект “Доброго порядка” Романа Мстиславича в свете изучения Академической рукописи второй части “Истории Российской”

В. Н. Татищева // Специальные исторические дисциплины. – Киев, 2007. – Вып. 15. – С. 135–149; *Его же.* О работе В. Н. Татищева над текстом проекта Романа Мстиславича (в свете изучения академической рукописи второй части “Истории Российской”) // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия: история. – 2007. – № 4. – С. 10–17; *Его же.* Политико-географические представления В. Н. Татищева и мнимые реалии древнерусской эпохи: по поводу работ А. П. Толочко // *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana.* – 2008. – № 1. – С. 89–100.

¹⁶ *Толочко О. П.* Конституційний проект Романа Мстиславича 1203 р.: спроба джерелознавчого дослідження // Український історичний журнал. – 1995. – № 6. – С. 22–36; *Его же.* “История Российская” Василия Татищева: источники и известия. – Москва, 2005. Аналогічні погляди див.: *Купчинський О. А.* Акти та документи Галицко-Волинського князівства. XIII – першої половини XIV століть. Дослідження, тексти. – Львів, 2004. – С. 415–430.

Факти з життя Південної Русі, біографії Романа Мстиславовича початку XIII ст. дають, на наш погляд, додаткові аргументи на користь можливості створення його проекту нового політичного устрою. Перш за все, друга поява Романа Мстиславовича в Галичі у 1199 р. мала б змусити князя задуматися над подальшою долею його володінь. Даріуш Домбровський справедливо привернув увагу до ідейно-політичного аспекту творення нового за суттю державного формування об'єднаного князівства двох земель – Галицької і Волинської¹⁷. На нашу думку, вже тоді князь Роман зробив перший крок до вироблення нової системи організації влади на Русі. Завоювання Києва призвело до спільного з суздальським князем Всеволодом Юрійовичем призначення на київський стіл Інгвара Ярославовича. Пізніше майже в той же спосіб київським князем стали спочатку Рюрик Ростиславович, а потім його син Ростислав. Свого часу такий порядок отримання престолу в Києві, коли двоє наймогутніших володарів Русі, не претендуючи особисто на трон, домовлялися про спільний контроль над ним через опіку над номінальним володарем Києва, ми визначили як систему колективного патронату¹⁸.

Проте зазначений порядок потребував вдосконалення і легітимізації, що й спонукало князя Романа шукати домовленості з іншими володарями Русі про встановлення відповідних чітких правил. У системі політичного життя Русі сама ідея вирішення порядку організації князівської влади не була новинкою якщо згадати хоча би про князівські з'їзди кінця XI – початку XII ст. До практики створення системи колективної князівської відповідальності вдавався і суздальський князь Всеволод Юрійович. Після того, як у 1189 р. Галич зайняв Володимир Ярославович, він вимагав не тільки від руських князів, а й володарів Угорщини та Польщі не претендувати на Галич (“Всеволод же Соуждальский присла ко всем князем и ко королеви в Ляхы и води е ко крсту на своємь сестричиче, Галича не искати николи же под нимь. Володимер/ же утвердився в Галиче и оттоле не быс на нь никого же “не шукати Галича”)¹⁹. На початку XIII ст. пропозиції князя Романа мали велике значення не тільки в контексті створення системи заміщення київського столу, а й фактично для утвердження Романа Мстиславовича в Галичі, легітимізації створення типологічно нової держави – Галицько-Волинської.

Спроба впровадження системи “доброго порядку” повністю узгоджувалася і не протирічила конкретній діяльності галицького князя, зокрема діям після другого походу проти половців навесні 1204 р., коли він здійснив на

¹⁷ *Dabrowski D.* Halicz w koncepcjach politycznych Romana Mściśławowicza i jego następców (wybrane zagadnienia) // Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України. Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 10–11 жовтня 2008. – Галич, 2008. – С. 170.

¹⁸ *Головко О. Б.* Південна Русь і половецький степ у політичній діяльності галицько-волинського князя Романа Мстиславовича //

Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку (матеріали других всеукраїнських читань). – Черкаси, 1992. – С. 16; *Його ж.* На чолі об'єднаного князівства: загадкові та невідомі сторінки біографії Романа Мстиславовича // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. – Львів, 1993. – С. 56 та ін.

¹⁹ *Ипатьевская летопись // ПСРЛ.* – Санкт-Петербург, 1908. – Т. 2. – Стб. 667.

півдні Русі “мироположение в волостех, кто како терпел за Рускую землю”²⁰. Проект Романа Мстиславовича реально враховував і тогочасний розклад політичних сил. Поява серед князів-виборців рязанського і полоцького була значною поступкою галицько-волинського володаря суздальському князеві Всеволоду, гарантувала останньому половину голосів на виборах київського князя, оскільки і Рязань, і Полоцьк перебували під значним впливом Суздаля.

Система нового порядку заміщення київського столу майже не залишала Романові Мстиславовичу надій стати київським князем, проте гарантувала його родині спадкові права на галицький трон, перекреслювала можливість зазіхання на Галич інших князів, створювала умови для подолання вірогідної конфронтації з суздальськими володарями. Відсутність у списку князів-“виборців” волинського князя дає підставу вбачати Волинь у системі “доброго порядку” складовою єдиного галицько-волинського державного комплексу. Додатковим аргументом на користь того, що в розповіді В. Татіщева про намагання князя Романа створити нову систему державного управління присутня реальна історична база, є іменування в літописному повідомленні про битву на р. Калці у травні 1223 р. серед князів – учасників походу проти монголів “старійшинами” саме київського, чернігівського та галицького князів (тобто трьох із шести володарів, згаданих у проекті Романа Мстиславовича!)²¹.

Отже, на наш погляд, є усі підстави довіряти інформації В. Татіщева, про проект “доброго порядку”, який запропонував Роман іншим давньоруським князям. Але, згідно з відомостями того ж автора, ті не захотіли збиратися на князівський з’їзд. Дуже насторожено до проекту поставився суздальський князь Всеволод, вірогідно через те, що реалізація такої пропозиції юридично робила його рівним іншим п’ятьом князям – суб’єктам запропонованої нової системи політичного устрою, а також обмежувала втручання суздальських князів у справи Південно-Західної Русі.

Невирішеність питання про успадкування галицького столу далася звнаки у подіях після несподіваної смерті Романа Мстиславовича. Як і після смерті Володимира Ярославовича наприкінці XII ст., у Придніпров’ї в другій половині 1205 р. виникла коаліція київських та чернігівських князів, яка прагнула захопити Галич, але на цей раз вже не мала серйозного суперника в особі могутнього галицького володаря. Проте спочатку, завдяки вмійлі дипломатії княгині Анни – ставши правителькою при малолітньому синові Данилові, вона уклала в Сяноку угоду з угорським королем Андрієм II про протекцію Королівства Угорщини над спадщиною Романа Мстиславовича – вдалося відстояти столицю Прикарпаття. Після невдалої облоги Галича, коаліціанти змушені були відступити²².

Навесні 1206 р. галицькі бояри на чолі з Володиславом Кормильчичем, розсварившись із княгинєю, звернулися за допомогою до чернігівських

²⁰ Лаврентьевская и Суздальская летопись... – Стб. 420.

²¹ Ипатьевская летопись. – Стб. 741. Пор.: Завадская С. В. К вопросу о “старейшинах”

в древнерусских источниках XI–XIII вв. // Древнейшие государства на территории СССР. 1987 г. – Москва, 1989. – С. 36–42.

²² Ипатьевская летопись. – Стб. 717.

князів. Ініціатором створення нової коаліції був чернігівський князь Всеволод Святославович Чермний²³. До неї увійшли путивльський князь Володимир Ігорович із братами Романом і Святославом²⁴, смоленський князь Мстислав Мстиславович²⁵, а також половецькі орди. Під час переходу війська через Київську землю до них приєдналися дружини київського князя Рюрика Ростиславовича та загопи берендеїв. Учасники коаліції, судячи з інформації Суздальського літопису, домовились про узгодженість дій з поляками, які повинні були напасти на волинські володіння Романовичів²⁶. Військо коаліції, вірогідно, підійшло до Галича наприкінці весни – на початку літа 1206 р.

Суздальський літопис повідомляє: “Слышав же Галичане с Романовичема, аже идетъ ротъ на ня силна отвсюду, и убояшася зело, и послашася к королеви, помочи прося у него”²⁷. Отже, можна думати, що в Галичі існували різні політичні угруповання. Прихильники Романовичів знову звернулися до угорського короля²⁸, але за деякий час (приблизно в середині літа 1206 р.) Анна з синами, не дочекавшись допомоги від Андрія II, “бежаста из Галича в Володимерь в вотчину свою”²⁹. Важливо відзначити, що Суздальський і Галицько-Волинський літопис по-різному трактують причини цієї втечі. Перше джерело пояснює її загрозою з боку поляків та коаліції південноруських князів, а галицький книжник вважає цю подію спричиною діями Володислава Кормильчича³⁰.

Исидор Шараневич свого часу відзначав, що в середовищі галицького боярства тоді утворилося два угруповання. Одне орієнтувалося на сина суздальського князя Всеволода Юрійовича Велике Гніздо, переяславського князя Ярослава, а друге – на чернігівських Ігоровичів³¹. Проте, за Суздальським літописом, ініціатива запросити Ярослава Всеволодовича належала перш за все угорському королю Андрієві II (“Бяше бо король с Галичаны здумав переже послал в Переяславль по Ярослава Всеволодовича”³²).

Володимир Пашуто вважав, що “владимиристо-суздальські князі прагнули утвердитися у Південно-Західній Русі”³³. Так угорський король порушив не тільки домовленість із княгинею Анною, а й вірогідну угоду з поляками про спільну опіку над малолітніми Романовичами. Такий хід Андрія II обумовили складна для угорців ситуація у Галицькій землі, де вони не мали підтримки, та наявність у короля серйозних суперників у самій Угорщині, що заважало зосередити зусилля на реалізації східної політики. Запрошуючи Ярослава

²³ Baumgarten N. Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siècle // *Orientalia Christiana*. – Romae, 1927. – № 37, maio. – Tabl. 4. – Nr. 34. – P. 19.

²⁴ Ibidem. – Tabl. 4. – Nr. 44. – P. 19.

²⁵ Ibidem. – Tabl. 9. – Nr. 11. – P. 39.

²⁶ Лаврентьевская и Суздальская летопись... – Стб. 426.

²⁷ Там же. – Стб. 426.

²⁸ Там же. – Стб. 426–427.

²⁹ Там же. – Стб. 427.

³⁰ Там же. – Стб. 427; Ипатьевская летопись. – Стб. 718.

³¹ Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси от наидавнейших времен до року 1453. – Львов, 1863. – С. 68.

³² Лаврентьевская и Суздальская летопись... – Стб. 427.

³³ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – Москва, 1950. – С. 184.

Всеволодовича, король сподівався, що авторитет суздальського князя Всеволода, батька переяславського князя, дозволить його синові утвердитися у прикарпатському краї і водночас союзницька угода з обома князями сприятиме встановленню угорського контролю над Галицькою землею.

Проте події розвивалися не за цим планом. Ярослав Всеволодович дійсно вирушив до Галичини (вірогідно, вже восени 1206 р.), проте, дізнавшись, що під стінами Галича стоїть велике військо південноруських князів, відмовився від своїх планів³⁴. Угорський гарнізон, з'явившись тут за сяноцькою угодою з осені 1205 р., не дочекався союзника і відчувши безперспективність подальшого перебування у столиці, яку перед тим покинула княгиня із синами, залишив місто, розв'язавши руки місцевим магнатам на чолі з Володиславом Кормильчичем. Той вступив у переговори з Ігоревичами, синами чернігівського князя Ігора Святославовича, близькими родичами по жіночій лінії галицького князя Ярослава Володимировича Осмомисла. Незабаром Ігоревичам вдалося завоювати не тільки Галицьку землю, а й волинські володіння Романовичів із центром у Володимирі.

Позиції Ігоревичів у Південно-Західній Русі у другій половині першого десятиліття XIII ст. були настільки стійкими, що галицький князь Володимир Ігоревич, на що вперше звернув увагу Денис Зубрицький³⁵, навіть допомагав чернігівському князеві Всеволоду Святославовичу Чермному в боротьбі за київський стіл (“и из Галича приде к нему Володимеръ Игоревичъ”)³⁶. Це свідчило про стабільність володарювання Ігоревичів у Галицькій та західній частині Волинської земель (східна Волинь належала двоюрідним братам Романовичів, синам Ярослава Мстиславовича – Інгвареві та Мстиславу).

Значимо, що кінець першого десятиліття XIII ст. пройшов взагалі під знаком різкого посилення позицій чернігівських Ольговичів у Південній Русі³⁷. Тому, мабуть, не випадково у джерелах певний час немає інформації про якісь конфлікти між Ігоревичами та боярськими олігархами прикарпатського краю. Але невдовзі ці дуже амбіційні князі почали сваритися між собою, що зразу позначилося на їхніх позиціях як у Південній Русі загалом, так і в Галицькій та Волинській зокрема. “По сем же долгу времени минушю, мятежь бысть межи братома и Володимером и Романом”³⁸. Усе це, зрештою, призвело до поразки Ігоревичів і небаченого випадку – їх повішення в Галичі наприкінці серпня 1211 р.

Історія загибелі Ігоревичів засвідчує можливу участь у цих подіях не тільки галицьких бояр або волинських князів, а й південноруських володарів. У Воскресенському літописі під 6722 (1214) р. є така згадка: “В то же лето изгони Всеволод Чермный, сын Святославль, правнук Олгов, внуку

³⁴ Лаврентьевская и Суздальская летопись... – Стб. 427.

³⁵ Зубрицкий Д. История древнего Галичско-русского княжества. – Львов, 1855. – Ч. 3. – С. 41.

³⁶ Лаврентьевская и Суздальская летопись... – С. 429.

³⁷ Коваленко В. Чернігів і Галич // Гали-

чина та Волинь у добу середньовіччя: До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С. 154–164; Його ж. Політичне становище південноруських земель в XII–XIII ст. // Україна в Центрально-Східній Європі: з найдавніших часів до XVIII ст. – Київ, 2002. – Вип. 2. – С. 77–101.

³⁸ Ипатьевская летопись. – Стб. 719.

Ростиславле из Руси, тако рек: “братью мою два князя повесиле вы в Галице, яко злодея, и положили есте укор на всех; и нету вам части в русское земли”³⁹. Отже, є підстави думати, що сини померлого в 1212 р. у Чернігові Рюрика Ростиславовича⁴⁰, вірогідно, Ростислав і Володимир Рюриковичі, мали достатньо серйозну причетність до драматичних подій вересня 1211 р., наслідком яких була загибель Ігоревичів. Імовірність участі Рюриковичів у боротьбі за Галич доводить те, що напередодні, у 1210 р., син Рюрика Ростиславовича Ростислав недовго сидів у Галичі, відвоював його на короткий час саме від Ігоревичів.

М. Грушевський у цьому зв'язку писав, що після смерті Рюрика Ростиславовича та суздальського володаря Всеволода Юрієвича, Всеволод Чермний прагнув посилити свої позиції у Південній Русі та використати участь родичів Рюрика у конфлікті в Галичі, щоб позбавити їх влади в “Руській землі”⁴¹.

У 1214 р. краківський князь Лешко Бялий та угорський король Андрій II домовилися у словацькому місті Спіші про поділ Галицької землі. До ситуації був долучений папа Інокентій III, який на прохання Андрія II доручив естергомському архієпископові коронувати королем “Галиції” свого малолітнього сина Коломана. Іноземне захоплення Галича не пройшло повз увагу руських князів. Зокрема, особливе зацікавлення Галичем виявив тодішній новгородський володар Мстислав Мстиславович Удатний. Його інтерес був не випадковим. Саме через нього, ймовірно, Лешко, який посварився з угорським королем, у 1215 р. запропонував Мстиславу Мстиславовичу зайняти Галич.

Напередодні Липицької битви 1216 р. нащадки Всеволода Юрійовича, за свідченням Никонівського літопису, фактично планували здійснити перерозподіл усіх руських земель на свою користь: “Таже князь велики Юрьи Всеволодовичь и брат его его князь Ярослав Всеволодович, со всею братьею своею и со всеми боары и мужи своими, вшедше в шатер, начяша делити грады: великому князю Юрью Всеволодовичю Володимерь и Ростов, а Новгород князю Ярославу Всеволодовичю, а Смоленск князю Святославу Всеволодовичю, а с Киева возмем дань и князя в нем посадим из своих рук, а Галича также дань возмем; и целоваша крест, и написаша грамоты тако быти непреступно”⁴². Отже, Галич цікавив не тільки новгородського князя Мстислава, а й його сусідів – суздальських князів.

Після утвердження Мстислава Мстиславовича в Галичі, не дивлячись на періодичні гострі конфлікти князя та його союзників за владу, певний час джерела не дають інформації про якусь зацікавленість чернігівських та північноруських князів галицькими питаннями. Це було здебільшого обумовлено ситуацією, яка на той час склалася у Придніпровській та Північно-Східній Русі. На півночі досить гострі конфлікти виникли між нащадками

³⁹ Воскресенская летопись. – С. 117.

⁴⁰ Рапов О. М. Княжеские владения на Руси в X – первой половине XIII в. – Москва, 1977. – С. 161; Березков Н. Г. Хронология русского

летописания. – Москва, 1962. – С. 104.

⁴¹ Грушевский М. С. Очерк истории... – С. 274.

⁴² Летописный сборник... – С. 72.

Всеволода Юрійовича Велике Гніздо, а у Придніпров'ї точилася ворожнеча між представниками смоленської та чернігівської гілок Рюриковичів.

Але головне пояснення відсутності активнішого інтересу князів Придніпровської та Північної Русі до Галича, що ним з 1219 по 1227 р. (з перервами) володів Мстислав Мстиславович Удатний, право якого не ставили під сумнів не тільки означені князі, а й волинські правителі, перш за все самі Романовичі. Така ситуація пояснюється як чималою силою князя, його авторитетом серед князівської династії Русі, так і легітимними правами на галицький стіл. Нам відомо лише про епізодичні факти допомоги, яку князі надавали Мстиславу Мстиславовичу. Так, зокрема, під час війни за Галич, який у 1220 р. зайняли угорці, він залучив тодішнього київського князя Мстислава Романовича та невідомих на ім'я інших князів. Воскресенський літописець, описуючи невдалий похід князя Мстислава Удатного на Галич, пише: "Тое же зимы иде на Галичь Мстислав Романовичь из Киева, и Мстислав же Мстиславич из Торчскаго, и инии князи с ними и Половци; пришедшим же им, и королевичь затворися во граде Галичи; они же бишася у града половину дня и разыдошася по земли воевать, и много зла сотвориша, города и селка пожгоша, и много полон вземше поидоша"⁴³.

Проте тема Галича відродилася у політиці придніпровських Рюриковичів після відходу Мстислава Мстиславовича з міста й особливо після його смерті навесні 1228 р. Саме тоді, на думку М. Грушевського, склався союз сина відомого на початку XIII ст. чернігівського князя Всеволода Святославовича Черного Михайла та київського князя Володимира Рюриковича⁴⁴. Навесні 1228 р. локальний конфлікт довкола міста Чорторийська, яке Данило та Василько Романовичі відвоювали від пінського князя Ростислава, переріс у ширше протистояння. Суперник Данила Романовича приєднався до київського князя Володимира Рюриковича та чернігівського князя Михайла Всеволодовича, що призвело до створення антиволинської коаліції. До неї долучився половецький хан Котян. Противники Данила вступили в переговори з угорським королевичем Андрієм та боярином Судиславом, сподіваючись на підтримку угорських і галицьких сил⁴⁵. Отже, після смерті тестя, Мстислава Мстиславовича, волинський князь Данило Романович, претендуючи на повернення Прикарпаття, зіткнувся з ворожою коаліцією, яка реально не тільки протистояла його галицькій політиці, а й несла загрозу владі Романовичів на Волині.

Данило Романович зробив спробу вирішити конфлікт засобами дипломатії. Спершу він прагнув домовитися з головними суперниками, київським та чернігівським князями Володимиром Рюриковичем та Михайлом Всеволодовичем. Але коли це не дало результату, волинський князь

⁴³ Воскресенская летопись. – Стб. 128. Майже така ж інформація вміщена і в Московському літописному зводі. Див.: Московский летописный свод конца XV века // ПСРЛ. – Москва; Ленинград, 1949. – Т. 25. – Стб. 118. Тверський літопис також розповідає про спільний похід Мстислава Мстиславовича

і Мстислава Романовича на Галич, правда, дещо інакше. Див.: Летописный сборник, именуемый Тверской летописью // ПСРЛ. – Санкт-Петербург, 1863. – Т. 15. – Стб. 332.

⁴⁴ Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів, 1905. – Т. 2. – С. 243.

⁴⁵ Ипатьевская летопись. – Стб. 752.

скерував: “Павла свого посла ко Котяневи”⁴⁶. Місія волинського дипломата мала успіх: хан не тільки не приєднався до суперників Данила, а й здійснив рейд до Галицької землі, що змусило, вірогідно, Судислава та королевича Андрія відмовитись від антиволинських дій на боці Михайла та Володимира. Окрім цього, Данило привів із Польщі велике військо на чолі з воеводою Пакославом, внаслідок чого Мстислав і Володимир зняли облогу зі східно-волинського міста-фортеці Крем’янця і відступили на схід.

Далі Романовичі вирішили переслідувати суперників: “Данил же и Василко, собравша Ляхы многы, идоста Киеву”⁴⁷. Знаменним було приєднання до Романовичів белзького князя Олександра, який завжди відчував політичну кон’юнктуру. М. Грушевський справедливо відзначив залежність успіху волинських князів від дипломатії Данила, а також пов’язаність їхньої удачі із певною слабкістю коаліції суперників. До цього необхідно додати, що між чернігівським та київським князями почали посилюватися чвари, які згодом призвели до конфлікту⁴⁸.

Ситуація змінилася тому, що Михайло Всеволодович повернувся “до широких планів свого діда і батька – на Київ і Галичину”, причому остання його цікавила навіть більше, ніж місто на Дніпрі. Союзником Михайла був князь Ізяслав, якого М. Грушевський ототожнює з князем Ізяславом Мстиславовичем⁴⁹. Іншого погляду дотримується М. Котляр, який вважає, що згаданий Ізяслав – новгород-сіверський князь Ізяслав Володимирович, племінник Ігоревичів, повішених у Галичі⁵⁰.

Наприкінці 20-х років зовнішньополітична активність Романовичів зростає. І тут варто задати не тільки про доволі успішний похід волинського війська вглиб Польщі у 1229 р., а й посилення контактів Данила та Василька Романовичів зі суздальськими князями: “Потом же времени минувшу, еха Василко Суждалою на веселье шурина свого, ко великому князю Юрью, поем Мирослава со собою и ины”⁵¹. Суздальський літопис під 6738 р. розповідає: “Того же лета великий князь Юргий ожени сына своего старейшего Всеволода Володимерною Рюриковича и венчан быс в великий церкви зборней святые Богородици священным епископом Митрофаном месяца апреля в 14 день в неделю антипасхи”⁵². І. Шараневич вважав, що весілля відбулося у 1229 р.⁵³, проте Микола Бережков довів, що його треба віднести до початку 1230 р.⁵⁴ Оскільки Романовичі весь 1229 р. перебували в Польщі, то, на наш погляд, коментована подія, вірогідно, дійсно сталася наступного року, а саме у квітні 1230 р. Зазначимо, що суздальський князь Юрій (Георгій) – син Всеволода Юрійовича (Велике Гніздо)⁵⁵. У тексті йдеться про шлюб Юрієвого сина Всеволода і княжни Марини,

⁴⁶ Там же. – Стб. 753.

⁴⁷ Там же. – Стб. 753–754.

⁴⁸ *Грушевський М.* Історія... – Львів, 1905. – Т. 3. – С. 46.

⁴⁹ Там само. – Т. 2. – С. 245; *Пауцто В. Т.* Очерки... – С. 214.

⁵⁰ *Котляр М. Ф.* Загадковий Ізяслав з Галицько-Волинського літопису // Український іс-

торичний журнал. – 1991. – № 10. – С. 95–102.

⁵¹ *Ипатьевская летопись.* – Стб. 758.

⁵² *Лаврентьевская и Суздальская летопись...* – Стб. 453–454.

⁵³ *Шараневич И.* История... – С. 49.

⁵⁴ *Бережков Н. Г.* Хронология... – С. 108.

⁵⁵ *Baumgarten N.* Genealogies... – Table X. – № 6.

доньки смоленського князя Володимира Рюриковича⁵⁶. Василько Романович одружився з донькою Юрія Всеволодовича Дубравкою⁵⁷, тому його шуряком, якого Галицько-Волинський літопис не називає, і був Всеволод Юрійович. Поїздка Василька з посольством до далекого Суздаля, видається, мала не тільки особисте, а й політичне значення, була покликана сприяти налагодженню стосунків між волинською і суздальською династіями. Породичання з представниками могутніх князівських родин Русі мало важливе значення для Романовичів за умов, коли вони готували чергову спробу повернення влади в Галичі і Галицькій землі.

Взимку 1232–1233 рр. у Середньому Подніпров'ї виник конфлікт між київським князем Володимиром Рюриковичем та чернігівським Михайлом Всеволодовичем. Данило Романович вимушений був втрутитися, виступивши третейським суддею. За деякий час у 1233 р. знову відновилася війна Данила з угорським королем Андрієм. Повідомлення про її початок волинський князь отримав у Києві. Галицько-волинський літописець докладно розповідав про цю війну. Для боротьби з угорцями Данило Романович запросив на допомогу половецького хана Котяна, київського князя Володимира Рюриковича та смоленського Ізяслава Мстиславовича, проте останній зрадив волинського володаря, розорив його місто Тихомль у Східній Волині, а потім повернувся додому⁵⁸.

Смерть королевича Андрія, вірогідно, взимку 1233–1234 р., створювала передумови для утвердження князя Данила Романовича в Галичі, але в цей час спалахнула велика війна в Середньому Подніпров'ї, де проти київського князя Володимира Рюриковича виступили Михайло Всеволодович чернігівський та Ізяслав Мстиславович смоленський. Упродовж 1234 та 1235 рр. Данило воював проти ворогів князя Володимира. На початку 1235 р. "Поиде князь Володимир Рюриковиць с кыяны и Данило Романович с галицаны на Михаила Всеволодовича Чермного к Чернигову"⁵⁹. Похід на Чернігівщину пройшов назагал вдало для Данила та Володимира, проте навесні 1235 р. до Південної Русі вторглася половецька орда, яку привів князь Ізяслав Мстиславович. Наприкінці травня 1235 р. біля Торчеська відбулася жорстока битва, де дружина Ізяслава разом із половцями завдали раті Данила Романовича і Володимира Рюриковича тяжкої поразки. У полон до кочовиків потрапили союзник Данила, князь Володимир Рюрикович та боярин Мирослав. Восени 1235 р. галицькі бояри змусили Данила Романовича покинути Галич: смоленський та чернігівський князі тоді ж захопили Київ і Галич ("...а Михаил седе в Галице, а Изяслав в Киеве")⁶⁰. Як писав М. Грушевський, тоді Чернігівщина, Київщина та Галичина "знову злучилися в союзних руках"⁶¹.

⁵⁶ *Baumgarten N. Genealogies...* – Table IX. – № 37, 22.

⁵⁷ *Ibidem.* – Table X. – № 17.

⁵⁸ *Ипатьевская летопись.* – Стб. 767–770.

⁵⁹ *Новгородская первая летопись старшего и младшего извода.* – Москва, 1950. – С. 284.

⁶⁰ *Ипатьевская летопись.* – Стб. 771; Лав-

рентьевская и Суздальская летопись... – Стб. 513; *Летописный сборник...* – Стб. 104; *Новгородская первая летопись...* – С. 285. Див.: *Котляр М. Ф.* Коментар до літопису // *Галицько-Волинський літопис / За ред. М. Ф. Котляра.* – Київ, 2002. – С. 220.

⁶¹ *Грушевський М.* *Історія...* – Т. 2. – С. 245.

У 1236–1237 рр. волинські князі воювали проти нового галицького князя Михайла Всеволодовича та його союзника, мазовецького князя Конрада. У той час, в 1236 р., спільник Михайла Ізяслав Мстиславович втратив Київ, куди прийшов представник владими́ро-суздальської династії Ярослав Всеволодович. На початку 1238 р. останній, довідавшись про загибель брата Юрія Всеволодовича в битві з монгольськими військами на річці Сить (3 березня 1238 р.), повернувся на батьківщину – до Суздаля. Місто на Дніпрі зайняв Михайло Всеволодович, а в Галичі залишився його син Ростислав. “И потом приде Ярослав Суждальский и взя Киев под Володимером, не мога его держати, иде пакы Суждаю. И взя под ним Михаил, а Ростислава сына своего, остави в Галичи”⁶².

Зміна політичної ситуації створила передумови для нового повернення Данила Романовича до Галича. На початку 1238 р. князь здійснив похід на Галич проти Михайла Всеволодовича, але вдалося лише зайняти Перемишль. Згодом волинська адміністрація домовилася з литовськими князями та правителем Новгород-Сіверського Ізяславом Володимировичем, які здійснили напад на Мазовію, де правив головний на той час союзник князя Михайла – Конрад⁶³. Данило прагнув залучити угорського короля Беду IV, для чого здійснив дипломатичну місію до Угорщини. Коли вона зазнала фіаско, волинські князі почали готуватися до походу на підтримку австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга. Необхідно зазначити, що невелика приальпійська Австрія з цього часу стає важливим фактором центрально-європейської політики Романовичів.

Після того, як князь Михайло Всеволодович зайняв Київ, у Галичі залишився його син Ростислав. Влітку 1238 р. вони відвоювали від Данила Перемишль, але це був останній їх успіх. У другій половині 1238 р., скориставшись відсутністю князя Ростислава в Галичі, Данило підійшов до міста і після триденної облоги взяв його: “Данило же вниде во град свой и прииде ко пречисте святей Богородици, и прия стол отца своего, и обличи победу, и постави Немечских вратех хоругвь свою”⁶⁴. Тема Галича у стосунках Романовичів із Михайлом Всеволодовичем і, особливо, його сином Ростиславом не закінчується, але, оскільки суперники втратили володіння у Придніпров’ї, потребує окремого розгляду.

Наприкінці необхідно відзначити слушність думки А. Горського, що конфлікту 30-х років XIII ст. на Русі, особливо жорстока війна між південно-руськими князями, в якій взяли участь володарі Чернігівщини, Київщини, Волині та Галичини, відіграли вкрай негативну роль у переддень і навіть на початковому етапі монгольського вторгнення до Східної Європи⁶⁵.

Верховна Рада України

⁶² Ипатьевская летопись. – Стб. 777.

⁶³ Там же. – Стб. 776.

⁶⁴ Там же. – Стб. 778.

⁶⁵ Горский А. А. Русь. От славянского расселения до Московского царства. – Москва, 2004. – С. 181–188.

